

<https://doi.org/10.34142/23129387.2021.65.08>

УДК 159.9

ORCID 0000-0002-1699-7859

ORCID 0000-0002-5884-5466

РЕЛІГІЙНІ КОПІНГ-СТРАТЕГІЇ ЯК ФАКТОР ОСМИСЛЕНOSTІ ЖИТТЯ ТА ПСИХОЛОГІЧНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ

Олексій І. Кузнецов^{1ABCD}, Земфір Р. Шайхлісламов^{2BE},

*¹кандидат психологічних наук, доцент кафедри практичної
психології,*

*Харківський національний педагогічний університет імені
Г.С. Сковороди, Україна*

E-mail: o.kuznetsov@seznam.cz

*²кандидат психологічних наук, доцент кафедри практичної
психології,*

Українська інженерно-педагогічна академія, Харків, Україна

E-mail: shaykhzr3@gmail.com

Внесок авторів

A – дизайн дослідження; B – збір даних; C – статистичний аналіз;
D – підготовка рукопису; E – збір коштів.

Актуальність дослідження: Проблема духовності та релігійності набуває вагомості значущості у межах сучасних соціальних трансформацій.

Мета дослідження: виявити структуру релігійних копінгів віруючих та встановити їх зв'язок із осмисленістю життя та психологічним благополуччям.

Методи дослідження: Вибірка дослідження складена студентами ХНПУ імені Г.С. Сковороди у кількості 98 осіб, які за даними попереднього анкетування є віруючими різних конфесій.

Методики дослідження: шкала релігійних копінгів К. Паргамента, Г. Кеніга, Л. Перез, методика оцінки переконань та поведінки у подоланні стресу, опитувальник психологічного благополуччя К. Ріффа у адаптації Н. Лепешинського, опитувальник смисложиттєвих орієнтацій.

Результати дослідження: у статті представлені результати кореляційного аналізу релігійних копінгів, смисложиттєвих орієнтацій та психологічного благополуччя

Висновки: На основі отриманої низки кореляцій між релігійними допінгами було проведено факторний аналіз, у результаті впровадження якого отримано два фактори, що пояснюють негативні копінги (перший і четвертий) і два позитивні копінги (другий та третій). У результаті факторизації показників переконань та поведінки у подоланні стресу віруючих було отримано чотири фактори: «Ціннісно-світоглядний релігійний копінг», «Смислотворчий релігійний копінг», «Релігійний копінг зв'язку з іншими віруючими», «Інструментальний релігійний копінг».

Виявлено зв'язки між релігійними допінгами та осмисленістю життя: «Страх зневіритись у Бозі» негативно корелює із загальним показником смисложиттєвих орієнтацій, осмисленість життя виявляється тим більшою, чим вище розвинені ціннісно-світоглядний релігійний копінг та смисло-творчий релігійний копінг.

Релігійні копінги «Страх зневірення у Бозі» та «Страх бути покинутим Богом» мають негативні зв'язки із психологічним благополуччям особистості. Психологічне благополуччя позитивно корелює із релігійним допінгом зв'язку з іншими віруючими та інструментальним релігійним допінгом.

***Ключові слова:** релігійність, релігійні копінги, смисложиттєві орієнтації, психологічне благополуччя, майбутні психологи.*

Religious copings as a factor of sense-of-life fulfillment and psychological well-being in future psychologists
Oleksiy I. Kuznetsov,^{1ABCDE}, Zemfir R. Shaykhlislamov^{2BE},

1 - Associate Professor of Psychology Department,
H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University,
Kharkiv, Ukraine ,
E-mail: o.kuznetsov@seznam.cz

2 - Associate Professor of Practical Psychology Department,
Ukrainian Engineering Pedagogics Academy, Kharkiv, Ukraine,
E-mail: shaykhzr3@gmail.com

Authors' Contribution: A – Study design; B – Data collection; C –
Statistical analysis; D – Manuscript Preparation; E – Funds Collection.

Relevance of the research: the problem of spirituality and religiosity acquires a significant significance within the limits of modern social transformations.

The Aim of the study: to identify the structure of religious copings of believers and establish their connection with the meaning of life and psychological well-being.

Methods and sample: Sample research compiled by students of KhNPU in the number of 98 people, which, according to preliminary questionnaires, are believers of various denominations. Methods of research: Scale of religious copings K. Pargament, methodology for assessing beliefs and behavior in overcoming stress, questionnaire of psychological well-being K. Riff in adaptation of N. Lepeshinsk, questionnaires of sense-of-life orientations.

Results: The article presents the results of correlation analysis of religious copings, semantic orientations and psychological well-being

Conclusions: Based on the received range of correlations between religious copings, a factor analysis was conducted, as a result of which two factors explaining negative copings (the first and fourth) and two positive copings (second and third) were obtained. As a result of factorization of beliefs and behavior in overcoming the stress of believers, four factors were obtained: "value-world religion coping", "Symptic religious coping", "Religious coping of communication with other believers", "Instrumental religious coping". The links between religious photos and meaning of life: "The fear of despaired in God" negatively correlates with the general indicator of semantic orientations, the understanding of life is greater than the higher developed value-world religious coping and sense-creative religious coping. Religious copings "The fear of despair in God" and "Fear of being abandoned by God" have negative ties with the psychological well-being of the individual. Psychological well-being positively correlates with religious coping of communication with other believers and instrumental religious coping.

Keywords: religiosity, religious copings, sense-of-life orientation, psychological well-being, future psychologists.

Вступ. Проблема духовності та релігійності набуває вагомості значущості у межах сучасних соціальних трансформацій. Попри те, що у західній літературі проблема духовного копінгу («spiritual coping») та релігійного копінгу («religious coping») стає все більш популярною (Василук, 2014), в українській психології проблема духовності загалом та релігійних копінгів – зокрема, залишається маловивченою і представлена поодинокими дослідженнями (Денискова, 2019; Kuznetsov, 2017).

К. Пергаментом релігійний гопінг визначено як різні духовно та релігійно обгрунтовані когнітивні, поведінкові та міжособистісні відповіді на стресори (Pargament, 1997). Автором було визначено два типи релігійного опанування стресом – негативне та позитивне, зміст якого розкривається у створеній автором методології дослідження релігійних копінгів. М. Кулкарні (Kulkarni, 2012) було запропоновано трьох факторну модель релігійних копінгів та визначено три виміри копінгів – релігійне опанування дарує почуття групової належності, забезпечує певний тип світогляду та відбиває особисті стосунки людини з вищими силами. Грунтуючись на цих моделях доцільно виявити структуру релігійних копінгів віруючих та встановити їх зв'язок із осмисленістю життя та психологічним благополуччям, що і визначило **мету** нашого дослідження.

Методи дослідження.

Вибірка дослідження складена студентами ХНПУ імені Г.С. Сковороди у кількості 98 осіб, які за даними попереднього анкетування є віруючими різних конфесій.

Шкала релігійних копінгів К. Паргамента, Г. Кеніга, Л. Перез (Religious Coping Scale) (Pargament, Smith, Koenig, & Perez, 1998) представлена п'ятьома шкалами, які відображають основні функції релігії відповідно до концепції Г. Бара, К. Харві (Bahr & Harvey, 1979), Д. Шехата, М. Ріда (Sherkat & Reed, 1992), а саме: смислотворчу, контролю, комфорту, близькості, трансформації життя. Коротка версія методики (Brief RCOPE)

містить 14 пунктів, що вивчають позитивний та негативний релігійний копінг (Pargament, Koenig, Perez, 2000).

Методика оцінки переконань та поведінки у подоланні стресу (Assessment of Beliefs and Behaviors in Coping – Final Version) (Kulkarni, 2012). Методика вимірює ставлення до корисності релігійного копіngu, а також використання релігійних дій у подоланні стресу. Опитувальник складається з 20 пунктів. Твердження спрямовані на визначення місця релігії серед копінгів респондента.

Опитувальник психологічного благополуччя К. Ріфф у адаптації Н. Лепешинського (2007), у результаті застосування якого враховувався загальний показник психологічного благополуччя.

Опитувальник смисложиттєвих орієнтацій (Леонтьєв, 2000), в якому також враховувався сумарний показник.

Результати. У результаті кореляційного аналізу було виявлено низку зв'язків між копіngами віруючих. Так, виявлено, що копінг «пошук більш міцного зв'язку із Богом» пов'язаний із копіngами «допомоги у повсякденних справах» (0,26, $p < 0.05$), «забезпечення віри у вищі сили» (0,21, $p < 0.05$), «забезпечення прийняття себе завдяки контакту з вищими силами» (0,22, $p < 0.05$), «забезпечення зв'язку з вищими силами» (0,29, $p < 0.01$).

Показано, що копінг «пошук допомоги Бога, щоб позбавитись від гніву» пов'язаний із копіngами «провідника по життю» (-0,33, $p < 0.01$), «зосередження на релігії з метою уникнення думок про проблеми» (-0,39, $p < 0.01$), «занепокоєнням про те, чи не покинув Бог» (-0,34, $p < 0.05$), «сумніви про те, чи любить Бог» (-0,47, $p < 0.01$), «сумніви про силу Бога» (-0,49, $p < 0.01$).

Визначено, що копінг «намагання втілити свої плани за допомогою підтримки Бога» пов'язаний із копіngами «забезпечення системи цінностей» (0,36, $p < 0.01$), «забезпечення зв'язку з вищими силами» (0,27, $p < 0.05$).

Показано, що копінг «зрозуміти, як Бог може зробити сильнішим у ситуації» пов'язаний із копіngами «поясненням того що і навіщо відбувається у житті» (-0,24, $p < 0.01$).

Визначено, що копінг «просьба прощення за гріхи» пов'язаний із копінгами «поясненням того що і навіщо відбувається у житті» (-0,22, $p < 0,05$).

Показано, що копінг «зосередження на релігії з метою уникнення думок про проблеми» пов'язаний із копінгами «надання можливості бути з людьми зі схожими переконаннями» (0,27, $p < 0,05$), «провідника по життю» (-0,39, $p < 0,01$), «можливості спілкуватись з вищими силами» (-0,24, $p < 0,05$), «формування світогляду, що надає смисл життю» (-0,23, $p < 0,05$).

Виявлено, що копінг «сумніви чи не покинув Бог» пов'язаний із копінгами «можливості для поклоніння» (-0,32, $p < 0,05$), «можливості належати до релігійної спільноти» (-0,26, $p < 0,05$), «провідника по життю» (-0,34, $p < 0,05$).

Показано, що копінг «відчуття покарання за недостатню відданість Богу» пов'язаний із копінгами «допомоги у вирішенні повсякденних проблем» (-0,28, $p < 0,05$), «забезпечення безсумнівного прийняття себе» (-0,26, $p < 0,05$).

Показано, що копінг «заклопотаність причиною покарання Богом» пов'язаний із копінгами «забезпечення зв'язку з іншими людьми» (-0,37, $p < 0,01$), «можливості бути разом з людьми зі схожими переконаннями» (-0,24, $p < 0,05$), «можливості належати до релігійної спільноти» (-0,24, $p < 0,05$), «провідника по життю» (-0,33, $p < 0,01$), «безсумнівного прийняття себе» (-0,23, $p < 0,05$), «формування світогляду, що формує смисл життя» (-0,26, $p < 0,05$), «поясненням того що і навіщо відбувається у житті» (-0,26, $p < 0,05$).

Показано, що копінг «сумніви до любові Бога до себе» пов'язаний із копінгами «наповнення дня значимими подіями» (-0,25, $p < 0,05$), «допомоги у рішенні повсякденних справ» (-0,23, $p < 0,05$), «можливості належати до релігійної спільноти» (-0,24, $p < 0,05$), «можливості для поклоніння» (-0,24, $p < 0,05$), «зв'язку з іншими людьми» (-0,44, $p < 0,01$), «можливості належати до релігійної спільноти» (-0,21, $p < 0,05$), «забезпечення системи цінностей» (-0,24, $p < 0,05$), «провідника по життю» (-0,47, $p < 0,01$), «можливості особисто спілкуватись з вищими силами»

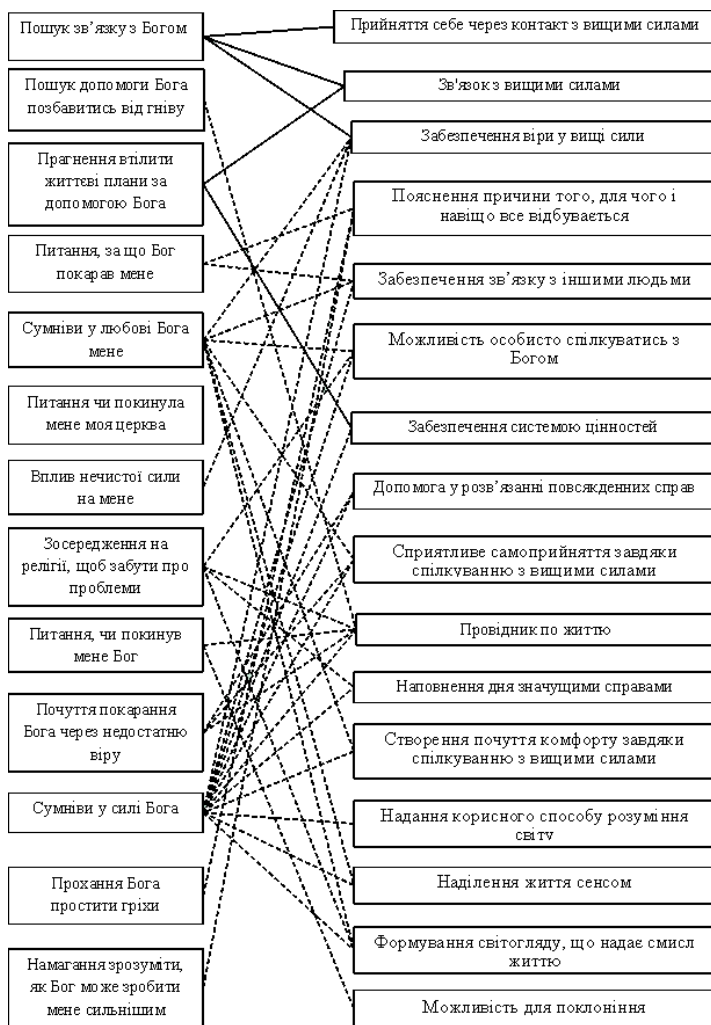

Рис. 1 Корелогорама показників релігійних копінгів віруючих ($p < 0,01$)

(-0,30, $p < 0,01$), «почуття комфорту через спілкування з вищими силами» (-0,35, $p < 0,01$), «безсумнівного прийняття себе» (-0,31, $p < 0,01$), «формування світогляду, що надає смисл життя» (-0,41,

$p < 0,01$), «забезпечення почуття контролю над життям» ($-0,22$, $p < 0,05$), «надання корисного способу розуміння світу» ($-0,24$, $p < 0,05$), «наділення життя сенсом» ($-0,29$, $p < 0,01$), «поясненням того що і навіщо відбувається у житті» ($-0,37$, $p < 0,01$).

Показано, що копінг «сумніви чи не кинула церква» пов'язаний із копінгамі «допомоги у вирішенні повсякденних завдань» ($-0,25$, $p < 0,05$), «створення почуття причастності» ($0,23$, $p < 0,05$), «надання можливості бути з людьми зі схожими переконаннями» ($0,24$, $p < 0,05$).

Показано, що копінг «нечиста сила щось зробила зі мною» пов'язаний із копінгамі «забезпечення зв'язку із вищими силами» ($-0,24$, $p < 0,05$).

Показано, що копінг «сумніви у силі Бога» пов'язаний із копінгамі «наповнення дня значимими подіями» ($-0,35$, $p < 0,05$), «допомоги у рішенні повсякденних справ» ($-0,25$, $p < 0,05$), «зв'язку з іншими людьми» ($-0,30$, $p < 0,05$), «забезпечення системи цінностей» ($-0,33$, $p < 0,05$), «провідника по життю» ($-0,49$, $p < 0,05$), «можливості особисто спілкуватись з вищими силами» ($-0,30$, $p < 0,05$), «почуття комфорту через спілкування з вищими силами» ($-0,46$, $p < 0,05$), «безсумнівного прийняття себе» ($-0,38$, $p < 0,05$), «формування світогляду, що надає смисл життя» ($-0,51$, $p < 0,05$), «забезпечення почуття контролю над життям» ($-0,25$, $p < 0,05$), «надання корисного способу розуміння світу» ($-0,33$, $p < 0,05$), «наділення життя сенсом» ($-0,48$, $p < 0,05$), «поясненням того що і навіщо відбувається у житті» ($-0,32$, $p < 0,05$).

Отримані кореляційні зв'язки дозволили провести подальшу факторизацію даних. У результаті застосування факторного аналізу із нормалізацією значень було отримано 4 фактори, що описують негативні та позитивні копінгі та пояснюють більше 61% дисперсії.

Перший фактор (23,45% дисперсії, факторна вага становить 3,28) утворений твердженнями, що відбивають «сумніви у любові Бога», «відчуття покарання за брак відданості Богу», «сумніви у силі Бога», «сумніви у тому, чи не залишив Бог».

Таблиця 1

**Факторна структура негативних та позитивних релігійних
копінгів**

	1	2	3	4
Я шукав(ла) більш міцний зв'язок з Богом			0,54104	0,58073
Я шукав(ла) любові та піклування Бога		0,80299		
Я шукав(ла) допомоги Бога, щоб позбавитись від гніву			0,68125	
Я намагався(лась) втілити у життя усі свої плани з допомогою Бога		0,77115		
Я намагався(лась) зрозуміти, як Бог може зробити мене сильнішим у певній ситуації			0,75833	
Я просив(ла) вибачення за свої гріхи		0,56870		
Я зосередився(лась) на релігії, щоб не турбуватись про свої проблеми			0,50114	
Я питав(ла), чи залишив мене Бог	0,50219			
Я відчув(ла) покарання за брак вірності Богу	0,77589			
Я питав(ла), за що Бог покарав мене.	0,77421			
Я сумнівався(лась) у любові Бога до мене	0,80367			
Я намагався(лась) зрозуміти, чи кинула мене моя церква.				0,51413
Я вирішив, що диявол (нечиста сила) зробив це зі мною				0,67361
Я сумнівався(лась) у силі Бога	0,73766			
Факторна вага	3,28354	1,99339	1,99148	1,34710
Дисперсія	0,23453	0,14238	0,14224	0,09622

Другий фактор (14,23%, факторна вага становить 1,99) представлений твердженнями «пошук любові та піклування Бога», «втілення життєвих планів завдяки Богу», «вибачення за гріхи».

Третій фактор (14,22%; 1,99) утворений твердженнями «зрозуміти, як Бог може зробити сильнішим», «пошук допомоги Бога позбавитись від гніву», «пошук більш міцного зв'язку із Богом», «зосередження на релігії з метою уникнення проблем».

Четвертий фактор (9,6%; 1,34) містить твердження «негативний вплив нечистої сили», «пошук більш міцного зв'язку із Богом», «сумніви, чи не покинула церква».

Отже, у результаті впровадження факторного аналізу було отримано два фактори, що пояснюють негативні копінги (перший і четвертий) і два позитивні копінги (другий та третій).

Перший фактор можна умовно назвати «Страхом зневірення у Бозі», оскільки він розкриває сумніви та занепокоєння тим, щоб не втратити любов Бога та свою відданість ньому, не зневіритись у його силах. В основі цього більш-менш раціонального занепокоєння лежить більш глибинний страх – страх покарання вищими силами. Отже, основою подолання стресу для віруючого є переконаність у тому, що віра у Бога позбавить покарання.

Другий фактор доцільно назвати «Переконання про турботу та допомогу Бога». Релігія виступає джерелом життєздатності та спроможності віруючого у розв'язанні повсякденних справ, позбавлення від гріхів, тобто прощення за неправильні з точки зору моралі поведінку та вчинки.

Третій фактор є найбільш складним за змістом, оскільки об'єднує декілька традиційних копінгів – подолання перешкод та набуття сили у стресі, емоційної розрядки, пошуку допомоги та уникнення. Зміст фактору може біти втілений у назві «Переконання про ресурсність віри», адже віра тут виступає і розрядкою, і релаксацією, і ресурсом сили.

Четвертий фактор доцільно назвати «Страх бути покинутим Богом» також містить глибинні переживання віруючого стосовно власної відданості та психологічної близькості із

Богом та іншими віруючими. Це страх відкидання, втрати зв'язку, що відображає одну з трьох провідних мотиваційних тенденцій у теорії само детермінації Е. Десі – прагнення до зв'язку. Страх деривації афіліативної потреби, що розкриває зміст фактору, є рушійною силою у релігійній поведінці, а зв'язок із іншими та близькість із Богом як значущим Іншим є ресурсним у подоланні складних життєвих ситуацій.

Розглянемо факторну структуру переконань та поведінки у подоланні стресу віруючих (таблиця 2).

Перший фактор (25,7%; 5,15) утворений твердженнями «забезпечення системи цінностей», «створення почуття комфорту», «можливість спілкування з Богом», «забезпечення зв'язку з вищими силами», «формування світогляду», «знаходження провідника», «забезпечення віри», «приналежності до спільноти». Фактор виявився великим за обсягом та широким за змістом, адже відбиває декілька копінгів – це, передусім, розгляд віри як джерела формування світогляду, включаючи розвивально-виховну функцію. Крім того, це копінг пошуку соціальної та іншої зовнішньої підтримки («можливість спілкування з Богом», «приналежність до спільноти»), а також релаксація («почуття комфорту»). Таке наповнення фактору свідчить про низьку диференційованість копінгових функцій релігії для віруючих. Фактор умовно може бути названий «Ціннісно-світоглядний релігійний копінг».

Другий фактор (22,8%, 4,57) містить «забезпечення корисного способу розуміння світу», «пояснення подій», «забезпечення контролю над життям», «прийняття себе через релігію», «наділення життя смислом», «забезпечення зв'язку з вищими силами», «формування світогляду», «наповнення значущими духовними практиками». Фактор умовно може бути названий «Смислотворчий релігійний копінг».

У результаті застосування факторного аналізу із нормалізацією значень було отримано 4 фактори, що описують структуру переконань та поведінки у подоланні стресу та пояснюють більше 79% дисперсії.

Таблиця 2

Факторна структура переконань та поведінки у подоланні стресу

	1	2	3	4
Допомоги в організації повсякденного життя.				0,8652
Наповнення дня значущими духовними практиками (наприклад, молитва, медитація).		0,5389		
Допомоги в рішенні повсякденних справ				0,8557
Надання можливостей для поклоніння (наприклад, відвідування релігійних обрядів и служб).			0,6252	
Забезпечення зв'язку з іншими людьми.			0,7175	
Створення почуття причастності, спільності з іншими			0,8245	
Надання можливості бути з іншими людьми зі схожими переконаннями.			0,8660	
Надання можливості належати до релігійної спільноти	0,5154		0,6424	
Забезпечення системи цінностей.	0,8061			
Провідника по життю (наприклад, через Священне Писання і / або за допомогою лідерів Церкви).	0,7179			
Можливості особисто спілкуватись з вищими силами (наприклад, Бог, Ісус, Аллах, Кришна тощо).	0,7763			
Забезпечення віри у вищі сили.	0,6826			
Створення почуття комфорту завдяки відносинам із вищими силами	0,7829			
Забезпечення безсумнівного прийняття себе завдяки стосункам з вищими силами.		0,6924		
Забезпечення зв'язку з вищими силами (наприклад, Всесвітом, Богом та ін..).	0,7363	0,5510		
Формування світогляду, що надає сенс життю.	0,7342	0,5487		
Забезпечення почуття контролю над власним життям.		0,7169		
Забезпечення корисного способу розуміння світу.		0,7577		
Наділення життя смислом.		0,6714		
Пояснення того, чому у світі щось відбувається		0,7447		
Факторна вага	5,1524	4,5733	3,5760	2,4039
Дисперсія	0,2576	0,2287	0,1788	0,1202

Третій фактор (17,8%, 3,57) є більш однорідним за змістом і містить твердження «надання можливості бути з іншими», «почуття причасності», «забезпечення зв'язку з іншими», «належність до спільноти», «можливість поклоніння». Фактор можна назвати «Релігійний копінг зв'язку з іншими віруючими».

Четвертий фактор (12%, 2,40) містить твердження «допомоги в організації повсякденного життя», «допомоги у рішенні повсякденних справ». Фактор може бути названий «Інструментальний релігійний копінг», адже тут релігія є інструментом у вирішенні повсякденних завдань віруючого.

Визначено низку кореляцій між релігійними копіндами, осмисленістю життя та психологічним благополуччям (рис. 2).

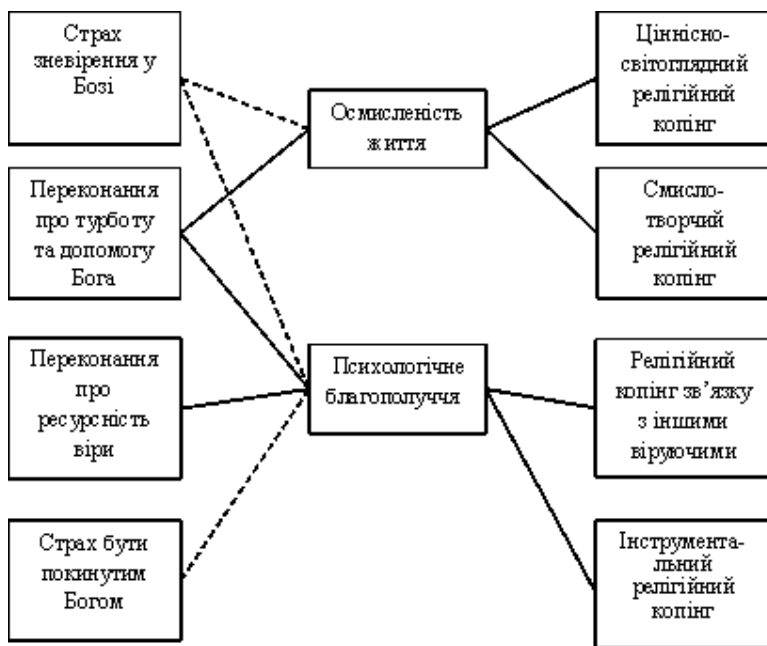

Рис. 2. Корелограми показників релігійних копіндів, смисложиттєвих орієнтацій та психологічного благополуччя.

У результаті кореляційного аналізу факторних навантажень за структурними компонентами релігійних копінгів та показниками смисложиттєвих орієнтацій та психологічного благополуччя було виявлено низку зв'язків. Негативні релігійні копінги за К. Пергаментом, які у нашому дослідженні конкретизовані у типи копінгів «Страх зневірення у Бозі» та «Страх бути покинутим Богом» мають негативні зв'язки із психологічним благополуччям особистості ($-0,36$ та $-0,42$ відповідно, $p < 0,01$). Крім того, «Страх зневірись у Бозі» негативно корелює із загальним показником смисложиттєвих орієнтацій ($-0,31$, $p < 0,01$).

Позитивні копінги «Переконання про турботу та допомогу Бога» та «Переконання про ресурсність віри» позитивно корелюють із осмисленістю життя ($0,39$ та $0,34$ відповідно, $p < 0,01$). Крім того, «Переконання про ресурсність віри» позитивно пов'язане із психологічним благополуччям ($0,42$, $p < 0,01$).

Осмисленість життя виявляється тим більшою, чим вище розвинені ціннісно-світоглядний релігійний копінг та смислотворчий релігійний копінг ($0,55$ та $0,42$ відповідно, $p < 0,01$).

Психологічне благополуччя позитивно корелює із релігійним копінгом зв'язку з іншими віруючими та інструментальним релігійним копінгом ($0,31$ та $0,27$ відповідно, $p < 0,01$).

Висновки. На основі отриманої низки кореляцій між релігійними допінгами було проведено факторний аналіз, у результаті впровадження якого отримано два фактори, що пояснюють негативні копінги (перший і четвертий) і два позитивні копінги (другий та третій). У результаті факторизації показників переконань та поведінки у подоланні стресу віруючих було отримано чотири фактори: «Ціннісно-світоглядний релігійний копінг», «Смислотворчий релігійний копінг», «Релігійний копінг зв'язку з іншими віруючими», «Інструментальний релігійний копінг».

Виявлено зв'язки між релігійними копінгами та осмисленістю життя: «Страх зневірись у Бозі» негативно

корелює із загальним показником смисложиттєвих орієнтацій, осмисленість життя виявляється тим більшою, чим вище розвинені ціннісно-світоглядний релігійний копінг та смислотворчий релігійний копінг.

Релігійні копінги «Страх зневірення у Бозі» та «Страх бути покинутим Богом» мають негативні зв'язки із психологічним благополуччям особистості. Психологічне благополуччя позитивно корелює із релігійним копінгом зв'язку з іншими віруючими та інструментальним релігійним копінгом.

Література:

Василюк Ф.Е. (2014). Типы духовного совладания. *Консультативная психология и психотерапия*. 22. 5. 139–152. doi:10.17759/cpp.2014220507

Денискова Е.С. (2019). Анализ современных психологических исследований духовного и религиозного совладания. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Психологічні науки*. 1, 16–24.

Кузнецов О.І. (2017). Психодіагностика функціональних характеристик релігійності особистості. *Вісник ХНПУ ім. Г.С. Сковороди. Психологія*. Харків: ХНПУ, 56. 51–65. doi.org/10.5281/zenodo.888372

Кузнецов О.І. (2017). Характеристика сучасного психодіагностичного інструментарію для дослідження релігійності особистості *Науковий вісник Херсонського державного університету. Психологічні науки*. 4, Т.1, 69–74.

Леонтьев Д.А. (2000). Тест смысложизненных ориентации (СЖО). 2-е изд. М.: Смысл, 2000.

Лепешинский Н.Н. (2007). Адаптация опросника «Шкала психологического благополучия» К. Рифф. *Психологический журнал*, 3, 24–37

Хомуленко Т.Б., Кузнецов О.І., Фоменко К.І. (2018). Молитва як предмет мовленнєвої діяльності та її комунікативний намір *Psycholinguistics*. Vol. 23, Iss. 1. - С. 309–326. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/psling_2018_23_1_19

Bahr, H.M., Harvey, C.D. (1979). Correlates of loneliness among widows bereaved in a mining disaster. *Psychological Reports*, 44, 367–385.

Kulkarni M. (2012). Initial Development and Validation of the Assessment of Beliefs and Behaviors in Coping (ABC). *Dissertation. The University of Texas at Austin*.

Kuznetsov O.I. (2017). Psychodiagnostics of religious coping strategies Вісник ХНПУ ім. Г.С. Сковороди. Психологія. – Харків: ХНПУ, 2017. – Вип.57.– С. 132-140. doi.org/10.5281/zenodo.1184310

Kuznetsov O.I. (2017). Religiousness: Components, Types and Coping Strategies Наука і освіта. 11. – 70-75. DOI: doi: 10.24195/2414-4665-2017-11-9.

Pargament, K. I. (1997). The psychology of religion and coping: Theory, research, practice. New York : Guilford Press.

Pargament, K. I., Smith, B. W., Koenig, H. G., & Perez, L. M. (1998). Patterns of positive and negative religious coping with major life stressors. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 37(4), 710-724.

Pargament, K.I., Koenig, H.G., Perez, L. (2000). The Many Methods of Religious Coping: Development and Initial Validation of the RCOPE. *Journal of clinical psychology*, 56(4), 519–543.

Sherkat, D.E., Reed, M.D. (1992). The effects of religion and social support on self-esteem and depression among the suddenly bereaved. *Social Indicators Research*, 26, 259–275.

Оригінальний рукопис отриманий 6 жовтня 2021 року

Стаття прийнята до друку 13 жовтня 2021 року